

منابع تاریخ محلی یزد

حسین مسرت^۱

پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۲۴

دریافت: ۱۳۹۸/۰۸/۱۹

چکیده

استان کهن و دیرپای یزد، به دلیل ویژگی اقلیمی خود که سرزمینی گرم و خشک است، اسناد و کتب خطی در آن کمتر مورد هجوم حشرات، آفت‌ها و رطوبت نیز بلایای طبیعی مانند: زلزله، سیل و آبدیدگی قرار می‌گیرند. ازین‌رو خوشبختانه جزء استان‌هایی است که دارای کتاب‌های پرشمار تاریخی، جغرافی و اجتماعی برای ساخت خود است و هرچه به زمان حال نزدیک می‌شویم، این منابع فزونی می‌یابد. در این مقاله، براساس برآوردهای فرهنگی و تاریخی شهر یزد از لحاظ منابع به چهار دوره تاریخی مهم تقسیم شده و منابع آن نیز معرفی گشته است.

کلیدواژگان: منابع تاریخی، محلی، یزد، دوره صفوی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دیار تاریخی و دیرپای یزد برخلاف زمین ستروانش، از لحاظ منابع تاریخی، بسیار غنی است، به ویژه منابع کهن که در مقایسه با دیگر استان‌های ایران، حتی کهن دیار اصفهان از منابع خوبی برخوردار است. چنان که اهل فن می‌دانند، منابع تاریخی هر دیار به غیر از منابع مستقل مانند: تواریخ محلی، شامل منابع عمومی (تاریخ‌های ایران و غیره)، تکننگاری‌ها (مانند: شناخت استان یزد اثر ایرج افشار سیستانی و راهنمای گردشگری یزد اثر حسن زنده دل)، سفرنامه‌ها، خاطرات، زندگی‌نامه‌های فردی و گروهی (مانند دانشنامه مشاهیر یزد)، اسناد (اعم از اجتماعی، سیاسی، اداری و وقف‌نامه) و حتی عکس‌های تاریخی می‌شوند که در زمینه سفرنامه‌ها دوره دو جلدی کتاب «یزد در سفرنامه‌ها» به کوشش اکبر قلمسیاه تقریباً تمامی سفرنامه‌های چاپی درباره یزد در آن گردآوری شده است و در دیگر زمینه‌ها منابع فراوانی وجود دارد که باید نسبت به گردآوری آن‌ها اقدام کرد. نگارنده منابع مستقل تاریخ محلی را براساس برآوردهای فرهنگی و تاریخی، به چهار دوره کلی تاریخی تقسیم کرده است که در این مجال کوتاه، چکیده‌وار به مرور این منابع به ترتیب تاریخی پرداخته می‌شود.

الف) آغاز تا آغاز عصر صفوی

ب) دوره صفوی تا پایان دوره قاجار

پ) دوره پهلوی تا سال ۱۳۵۷ش

ت) ۱۳۵۷ش تاکنون

الف) آغاز تا عصر صفوی

۱- زندان سکندر از تگاهی دیگر؛ پژوهشی در شناخت تاریخ باستانی یزد

کتاب نامبرده با اینکه در سال ۱۳۶۸ش با نگارش و پژوهش سیدعبدالعظیم پویا چاپ شده است، اما مبحث آن تاریخ یزد کهن در سده‌های پیش از اسلام است. موضع کتاب نامبرده، اثبات تاریخی لقب «زندان سکندر» بر یزد است.

۲- اتابکان یزد

این کتاب هرچند در سال ۱۳۹۱ش چاپ شده است، اما موضوع آن مربوط به اتابکان یزد است که از سال ۵۳۶ تا ۷۱۸ق پس از آل کاکویه در یزد فرمانروا بودند. کتاب نامبرده تألیف

حمید افضلی است و بر مبنای پایان‌نامه اوست و با توجه به منابع مهمی که درباره اتابکان یزد وجود دارد، می‌توان این کتاب کوچک را گسترش داد. چند سالی است که دکتر محمدحسن میرحسینی، مشغول نگارش تاریخ یزد درباره زمانی اتابکان یزد است و هنوز به چاپ نرسیده است.

۳- جامع الخیرات

این کتاب که شامل وقفنامه‌های سید رکن‌الدین حسینی یزدی در سده‌های هفتم و هشتم هجری و تألیف سال ۷۲۵ قمری است، جزء کهن‌ترین منابع مسقل در زمینه تاریخ اجتماعی یزد است. در این کتاب نام بسیاری از مکان‌های جغرافیایی و بناهای یزد آمده است که نشان می‌دهد، مثلاً مسجد مصلی عتیق که بنا بر تواریخ و اسناد موجود یزد متعلق به سده نهم قمری است، در سال ۷۲۵ ق هم مسجدی عتیق بوده است. (یعنی حدود سده ششم قمری) وجود مدارس و دیگر مکان‌های اجتماعی و اصطلاحات مدنی و اجتماعی، دال بر اهمیت آن است. متن عربی این کتاب در سال ۱۳۴۱ ش به وسیله استادان محمدتقی دانش‌پژوه و ایرج افشار چاپ شد و ترجمه فارسی آن به وسیله سیدجعفر غضبان در سال ۱۳۶۵ ش به وسیله اداره اوقاف یزد چاپ گردید و قرار بود ترجمه خوب و شیوایی از آن را که پرویز اتابکی انجام داده بود از سوی کتابخانه مجلس شورای اسلامی در زمان مدیریت آقای دکتر رسول جعفریان چاپ شود که سال‌هاست معطل مانده است.

۴- تاریخ آل مظفر

دو عنوان کتاب با نام تاریخ آل مظفر (۷۱۳-۷۹۵ ق) در دست است: نخست نوشته محمود کتبی یا کُتبی (تألیف ۸۲۳ ق)؛ دوم، دوره دو جلدی نوشته حسینقلی ستوده (چاپ ۱۳۴۶-۱۳۴۷ ش). در همین موضوع، کتاب با عنوان آل مظفر نوشته دکتر محمدحسن میرحسینی وجود دارد. این کتابچه که در سال ۱۳۸۷ ش چاپ شده، برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده با همین نام بوده که در سال ۱۳۷۲ در دانشگاه تهران دفاع شده است. وی درصدد چاپ متن کامل پایان‌نامه خود است. از آنجا که خاستگاه و مقر این سلسله در میبد یزد است. بیشترین بخش این کتاب‌ها مربوط به تاریخ یزد در سده هشتم قمری است.

کتابی هم با عنوان: حکومت اتابکان و آل مظفر در یزد و میبد، نگارش و پژوهش: جلیل طیبیات در دست است که هنوز چاپ نشده است. در زمینه تاریخ آل مظفر چندین کتاب با نام‌های: آل مظفر سلاطین برخاسته از خواف، تألیف ابراهیم زنگنه (۱۳۹۳)؛ تاریخ تحولات سیاسی آل مظفر با ملوک همجوار، نوشته مژگان کرانی؛ سرگذشت آل مظفر [تلخیص و بازنویسی تاریخ آل مظفر اثر محمود کتبی]، به کوشش: ستار عودی (۱۳۸۲)؛ گزیده تاریخ آل مظفر، به کوشش: نرگس خوشفکر (۱۳۹۶) چاپ شده است.

۵- مواهب الهی

این کتاب هم در حوزه تاریخ آل مظفر یا مظفریان (۷۱۳ - ۷۹۵ق)، نوشته معین‌الدین بن جلال‌الدین محمد معلم یزدی (درگذشته ۷۸۹ق)، در حدود سال ۷۶۷ق است که بخش نخست آن به کوشش استاد سعید نفیسی در سال ۱۳۲۶ش چاپ شد. اکنون نشر دف تهران، همین بخش نخست را برای سال ۱۳۹۹ زیر چاپ دارد. متن کامل آن بر پایه چندین نسخه خطی، موضوع پایان‌نامه دکترای عباس برهانی در دانشگاه تهران به سال ۱۳۷۶ بوده و تاکنون چاپ نشده است.

۶- تاریخ یزد

نخستین تاریخ شناخته شده یزد است که اوضاع تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی یزد را تا قرن نهم (حد اکثر ۸۴۴ق) دربر دارد. این کتاب نوشته جعفر بن محمد جعفری بوده که در سده نهم قمری گردآوری و تدوین شده است و شامل دو بخش اساطیری و معاصر مؤلف (شامل دیده و شنیده‌ها و روایت‌های تاریخی) است. این کتاب نخستین بار به کوشش استاد ایرج افشار در سال ۱۳۳۸ش چاپ شد. آنچه از کتاب تاریخ کبیر، اثر جعفری بر می‌آید، این است که وی در دستگاه دیوانی حکام یزد منصبی داشته است.

۷- تاریخ جدید یزد

این کتاب هم در همان سده نهم، یعنی پس از ۸۶۲ق نگارش تدوین یافته و به دلیل آنکه مطالب جدیدتری دارد، بدین نام شهره گشته است. گردآورنده و نویسنده آن احمد بن حسین کاتب یزدی است که بخش قدیمی آن تکرار و تا اندازه‌ای افزون یافته کتاب جعفری است و اطلاعات تاریخی بناها و افراد و رویدادهای تاریخی تا زمان تألیف دربر دارد. این

کتاب نخستین بار از سوی اداره فرهنگ یزد در سال ۱۳۱۷ش در یزد چاپ شد، اما چاپ پیراسته و آراسته آن بوسیله استاد ایرج افشار در سال ۱۳۴۵ش انجام شد. در سال ۱۳۸۶ ویرایش جدیدی از تصحیح استاد افشار در امیرکبیر از سوی مهدیه ساوجی انجام و چاپ شد که مورد پسند استاد افشار نبود.

ب) دوره صفوی تا پایان دوره قاجار

۱- جامع مفیدی

«در شرح احوال رجال است (اعم از دیوانیان و مستوفیان و کلانتران و شاعران و هنرمندان و قاضیان و فقیهان و دیگر اصناف)، که در میان سال‌های ۱۰۹۰-۱۰۸۲ق تألیف شده است». یکی از مفصل‌ترین تواریخ محلی ایران است که در سه جلد به وسیله محمدمفید مستوفی‌بافقی تدوین شده است. جلد‌های یکم و سوم مربوط به یزد و دفتر دوم تاریخ عمومی است، اما بخشی از آن مربوط به یزد است. جلد نخست تقریباً تکرار مطالب کتاب‌های تاریخ یزد و تاریخ جدید یزد با نثری متکلفانه و ادیبانه است و جلد سوم که بزرگ‌تر است، شامل بخش‌های رویدادهای تاریخی و زندگی‌نامه شاعران، پزشکان، عالمان و سادات و دیگر دانشمندان عصر صفوی است. مستوفی کوشش کرده تا رویدادهای تاریخی، فرهنگی و اجتماعی یزد پس از تاریخ جدید یزد را تا سال ۱۰۹۱ق بازگو کند. این کتاب هم با همت استاد ایرج افشار نخستین بار در سال‌های ۱۳۴۳-۱۳۴۱ش چاپ شد. اخیراً با افزوده شدن جلد دوم در سه جلد چاپ شده است. مستوفی کتاب دیگری با نام «مختصر مفید» در جغرافیای ایران دارد که با دو تصحیح یکی، کار مشترک آقایان: استاد ایرج افشار و دکتر محمدرضا ابویی‌مهریزی (۱۳۹۰) و دیگری به کوشش سیف‌الدین نجم‌آبادی (۱۳۹۱) چاپ شده است.

۲- یزد در عصر صفوی (از تأسیس سلسله تا پایان حکومت شاه عباس اول)

این کتاب که برپایه پایان‌نامه دکتری نویسنده در سال ۱۳۸۷ در دانشگاه اصفهان بوده است، هر چند در سال ۱۳۹۲ش به وسیله دکتر علی‌اکبر تشکری‌بافقی، استاد تاریخ دانشگاه یزد، نگارش و تدوین یافته است، اما در بازه زمانی عنوان شده نوشته شد و به دلیل بررسی همه جانبه نویسنده از منابع مستند تاریخی است که می‌تواند تکمیل‌کننده جامع مفیدی باشد.

۱۱۰

سال اول، شماره ۳
پاییز ۱۳۹۸

منابع تاریخ محلی یزد

۳- تاریخ فرهنگی یزد در عصر صفوی در روزگار شاه‌عباس ثانی و شاه سلیمان صفوی

نگارش دکتر محمدرضا ابویی‌مه‌ریزی است. نویسنده، تاریخ یزد در عصر صفوی را در بازه زمانی فوق نوشته و پیش از آنکه در سال ۱۳۹۱ زیر نظر استاد ایرج افشار چاپ شود. پایان‌نامه دکتری نویسنده در دانشگاه آزاد اسلامی تهران در سال ۱۳۸۸ بوده است. این کتاب را در حقیقت می‌توان ادامه کتاب یزد در عصر صفوی دانست.

۴- جامع جعفری

در رده تاریخ‌های سنواتی یزد است که نویسنده آن سعی نموده فاصله تاریخی میان جامع مفیدی (عصر صفوی) و عصر خود (اوان قاجاریه) را به سفارش عبدالرضا خان، حاکم یزد پر نماید، هرچند نثر سنگین منشیانه و متکلفانه آن بر حجمش افزوده، لیکن حاوی اطلاعات تاریخی، فرهنگی و اجتماعی ارزنده و منحصر به فردی است که در کمتر کتابی می‌توان سراغی از آن یافت به ویژه وقایع همزمان با خودش. این کتاب در افواه به «تاریخ خوانین» نامی است، زیرا بیشتر، گزارش زندگی و اقدامات محمدتقی خان بافقی، حاکم یزد و فرزندان او را نوشته است، اما خواننده نکته سنج از خلال آن می‌تواند به تاریخ یزد در اواخر دوران زند و اوایل قاجاریه پی ببرد. کتاب، نوشته محمدجعفر بن محمدحسین نائینی «طرب» است. وی مدت هفت سال (۱۲۳۶ تا ۱۲۴۳ق) منشی محمدولی میرزا حاکم یزد بود. اجمالاً آنکه تاریخ یگانه ای است در اخبار و رویدادهای یزد در دوران نادری، زندی و عصر فتحعلی شاه قاجار. بر طبق جدول ص ۸۸۵ آن کتاب، نخستین تاریخ مندرج در جامع جعفری ۱۱۶۲ق و آخرین آن ۱۲۴۵قمری است. این کتاب در سال ۱۳۵۲ش به کوشش استاد ایرج افشار چاپ شد.

۵- اخبار الیزد (اخبار یزد)

در زمینه تاریخ و جغرافیای یزد است. احمد دیوان بیگی (مؤلف حدیقه الشعرا) به سال ۱۲۸۷ق که در یزد به شغل امیر دیوانی اشتغال داشته، به نگارش این کتاب دست یازیده است، اما استاد ایرج افشار به رغم جستجوی فراوان نتوانسته نشانی از آن بیابد.

۶- خاطرات وکیل التولیه

سیدمحمد نواب رضوی، نماینده مردم یزد در دوره سوم مجلس شورای ملی از حدود سال ۱۲۴۵ تا حدود سال ۱۳۱۷ش به نگارش خاطرات خود از اوضاع سیاسی و اجتماعی

یزد دست زده و با توجه به اینکه اشراف خوبی به رخدادهای یزد داشته، می‌توان آن را در ردیف کتاب‌های تاریخی یزد از اواخر دوره قاجار تا مشروطه و اوایل دوره پهلوی اول دانست. وی از کنار برخی از رخدادهای مهم یزد، مانند دهان دوختن فرخی‌یزدی رد شده و اشاره‌ای نکرده است. نام این کتاب در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزیری یزد «سفر چهار ساعته یا کشف الحقایق است». چاپ پیراسته این کتاب که نام حقیقی آن «کشف الحقایق» است در دو جلد به وسیله دکتر علی‌اکبر تشکری‌بافقی زیر نظر استاد ایرج افشار در سال ۱۳۸۸ش چاپ شده است.

۷- مشروطیت در یزد

تنها کتاب مستقل در زمینه وقایع مشروطه یزد؛ از ورود اندیشه نوین تا کودتای سید ضیاءالدین طباطبائی (۱۲۸۵-۱۲۹۹ش)، پژوهش و نگارش دکتر علی‌اکبر تشکری‌بافقی است که به سال ۱۳۷۷ش از سوی مرکز یزدشناسی چاپ شده و به تاریخ یزد از اواخر دوره قاجار و زمینه‌های خیزش مردم یزد در سال‌های پیش از مشروطه از جمله قیام محمد عبدالله و قیام استاد محمد بنا (گلکار) اشاره کرده است.

۸- اسناد یزد در دوره مشروطیت

کتاب نامبرده که برگرفته از اسناد مجلس شورای ملی در دوره‌های دوم تا پنجم است، می‌تواند مکمل خوبی برای کتاب مشروطیت در یزد نگارش دکتر تشکری باشد، زیرا سیر پارلمانی و مطالبات صد سال پیش مردم از مجلس را به تصویر کشیده است. این کتاب به کوشش احمد مظفرمقام به سال ۱۳۹۰ش چاپ شده است.

۹- یزد در اسناد امین الضرب (سال‌های ۱۳۳۰-۱۲۸۸ قمری)

دکتر اصغر مهدوی (فرزند حاج محمدحسن امین الضرب) با یاری استاد ایرج افشار و همکاری دکتر محمدحسن میرحسینی، استاد تاریخ دانشگاه یزد نسبت به گردآوری و بازنویسی این اسناد اقدام کرده‌اند. کتاب هرچند در زمینه تاریخ اقتصاد و بازرگانی یزد است، اما به دلیل ارتباط تنگاتنگی که بین امین الضرب و بازرگانان یزد وجود داشته می‌توان از درون این اسناد به شکار گوشه‌هایی از تاریخ سیاسی اجتماعی یزد دست یافت. این کتاب در سال ۱۳۸۰ش چاپ شده است.

پ) دوره پهلوی تا سال ۱۳۵۷ش

۱- تاریخ یزد یا آتشکده یزدان

آخرین کتاب در سلسله کتاب های تاریخی یزد جای دارد، به کوشش عبدالحسین آیتی تفتی گردآوری و نوشته شده و در سال ۱۳۱۷ش در یزد چاپ شده است. کتاب دربر دارنده نکاتی از کتاب های تواریخ گذشته و نیز کتاب هایی چون: تاریخ آل مظفر، اثر محمود کتبی و مواهب الهی از معین الدین معلم میبدی و دیگر تاریخ های عمومی ایران است و بخش معاصر آن، حاصل پژوهش و دیده ها و شنیده های خود اوست. آیتی یک گزارش از یزد پیش از اسلام در کتاب خود آورده است. گزارش و تصحیح جدید کتاب قرار بود در سال ۱۳۷۵ از سوی حسین مسرت چاپ شود که هنوز به انجام نرسیده است.

۲- تذکره جلالی

نوشته شیخ عبدالغفور طاهری است و متن آن در کتاب یزدنامه (جلد اول، ص ۱۷۷ تا ۲۱۶) به کوشش استاد ایرج افشار چاپ شده است. این کتابچه، تاریخ یزد را در اواخر قاجار تا حدود ۱۳۱۷ش (دوره پهلوی اول) را دربر می گیرد.

۳- تاریخ یزد

این کتاب عمومی در تاریخ یزد که هم جداگانه و هم با کتاب سالنامه دبیرستان ایرانشهر یزد نخستین بار در سال ۱۳۱۷ش به نام احمد طاهری، مدیر دبیرستان ایرانشهر چاپ شده است. حسن این کتاب، دربر داشتن «فهرست ولات و حکام یزدی»، همراه با بیان برخی رویداد های زمان آن ها نوشته شیخ عبدالغفور طاهری (پدر احمد طاهری) است که گزارشی از حاکمان یزد را از حد فاصل دوران محمدشاه قاجار تا سال ۱۳۱۷ش دربر دارد.

۴- خاطرات اردشیر خاضع

اردشیر خدارحم مرزبان بنشاهی اله آبادی «خاضع» که نویسنده کتاب «تاریخچه اله آباد رستاق شهرستان یزد» در سال ۱۳۳۳ش و تذکره سخنوران یزد در سال ۱۳۴۱ش است. در زمانی که در شهر بمبئی، تنها انتشارات و کتابفروشی ایرانیان را اداره می کرد، دست به نگارش خاطرات خود در دو جلد زد که به نحوی بخشی از تاریخ اجتماعی زرتشتیان یزد به ویژه رستاق است. کتاب نامبرده در سال ۱۳۶۳ش در همان شهر چاپ شده است.

ت ۱۳۵۷ اش تاکنون

وفور مراکز آموزش عالی در ایران و سپس یزد و وجود خیل دانش آموختگان تاریخ و دیگر رشته‌های همانند در دوره گذشته که در این دوره وارد عرصه‌های پژوهش و آموزش شدند، همراه با رشد صنعت چاپ و پا به میدان گذاشتن نویسندگان دانشگاهی و غیر دانشگاهی باعث شده که از سال ۱۳۵۷ اش تاکنون شاهد چاپ صدها کتاب در زمینه تاریخ، اسناد، مطبوعات، فرهنگ، مشاهیر، آموزش، اجتماع، بازرگانی، هنر، صنعت، جغرافیا، معماری، آثار تاریخی، تاریخ ورزش، عکس و غیره یزد باشیم که حتی برخی شهرها مانند: اردکان (نگاهی به تاریخ اردکان: علی سپهری اردکانی، ۱۳۶۴ و ۱۳۷۴) دو جلد، بهاباد (فرهنگ مردم بهاباد: سیدعلی رضوی بهابادی، ۱۳۸۲)، ابرکوه (با من به ابرکوه بیایید: حمیدرضا شمس اسفندآبادی، ۱۳۸۰ اش)، بافق (تاریخ بافق، سیمای تاریخی شهرستان بافق: رضا کارگران بافقی، ۱۳۸۰ اش)، مهریز (فرهنگ و تاریخ مهریز: مهدی قاضی‌نسب و نجمه مدیر، ۱۳۸۴ اش)، میبد (سیمای باستانی شهر میبد: عبدالعظیم پویا، ۱۳۷۱ اش)، تفت (سیمای تفت: کاظم دهقانان نصرآبادی، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۹ اش)، عقدا (عقدا، بزرگ شهری کوچک: محمد افخمی عقدا، ۱۳۹۲)، میبد (بلوک میبد، محمود حیدریه‌زاده، ۱۳۵۷)، زارچ (زارچ، شهری بر کرانه کویر (جعفر شمس‌الدینی، ۱۳۸۲) و برخی روستا مانند: علی‌آباد، نصرآباد، بنیز، جعفرآباد رستاق و غیره صاحب کتاب‌های تاریخی شدند؛ ازین رو حتی نام بردن از آن‌ها صفحات فراوانی را اشغال خواهد کرد که از حوصله این گفتار خارج است و نیاز به مقاله مستقل دیگری است.

(خوانندگان علاقه‌مند می‌توانند به غیر از مراجعه به کتاب‌شناسی ملی ایران، کارنامه نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و نیز پایگاه‌های اینترنتی کتابخانه ملی ایران، پایگاه اطلاع رسانی کتابخانه‌های ایران و سامانه نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، پایگاه سیمرخ کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی؛ به سلسله گفتارهای نگارنده در فصلنامه فرهنگ یزد از بهار ۱۳۷۹ تا زمستان ۱۳۹۴ با عنوان تازه‌های کتاب یزد یا نشر و پژوهش در استان یزد، بنگرند)، ازین رو در اینجا تنها به ذکر نام چند کتاب مهم در حوزه تاریخ یزد بسنده می‌شود:

۱- تاریخ سالشماری یزد (اکبر قلمسیاه) ۲- یزد، نگین کویر (ابوالفتح قهرمانی) ۳- یزد دیروز (دکتر جلال گلشن یزدی) ۴- یزد، شهر من (حسین بشارت) ۵- یزد در آیین

زمان (غلامرضا جهانفر) (سه جلد) ۶- یزد از دیروز تا امروز (صادق بهجت) (دو جلد)
 ۷- خاطرات شازدهٔ حمام (دکتر محمدحسین پاپلی یزدی) (چهار جلد) ۸- خواندنی‌های یزد
 (اکبر قلمسیاه) (دو جلد) ۹- خاطرات و یادداشت‌های پراکنده (محمدباقر منشی‌زاده) (دو
 جلد) ۱۰- روزها (دکتر محمدعلی اسلامی ندوشن) جلد‌های اول و دوم ۱۱- یزدنامه (ایرج
 افشار، ۱۳۷۱ و ۱۳۷۷) (دو جلد) و ۱۲- یزد، یادگار تاریخ (حسین مسرت) (دو جلد).
 اما قابل گفتن است که از سال ۱۳۱۷ش تاکنون، کتابی دیگر به نام «تاریخ یزد» نوشته
 نشد.

در این دورهٔ تاریخی، ده‌ها پایان‌نامه در زمینه‌های گوناگون تاریخی، فرهنگی و اجتماعی
 یزد از آغاز تا پس از انقلاب اسلامی نوشته شد و حتی چند کتاب مستقل دربارهٔ رخداد‌های
 انقلاب اسلامی در یزد نوشته شد و چندین کتاب که پیش‌تر اشاره شد، با نام‌های: اتابکان
 یزد، آل مظفر، یزد در عصر صفوی تاریخ فرهنگی یزد در عصر صفوی، مشروطیت در یزد و
 اسناد یزد در دورهٔ مشروطیت، حاصل نگارش در این بازهٔ زمانی است.

نتیجه‌گیری

با اینکه در این گفتار به مرور تاریخ‌های نگاشته یافته در دوره‌های گوناگون پرداخته شد؛
 روشن گشت که کهن دیار تاریخی یزد که در دامنه‌های کوه‌های ارنان آن، سنگ نگاره‌های
 ۱۲ هزار ساله کشف گردیده است، نیاز به نگارش تاریخ جامع و کاملی از آغاز تاکنون در
 چند جلد دارد که بنا بر مقتضیات علمی کنونی، کار یک تن نیست و به شیوهٔ دانشگاه
 کمبریج می‌توان هر بخش تاریخی را به فردی کاردان سپرد تا بعد تبدیل به کتاب «تاریخ
 جامع استان یزد» شود.

منابع و مآخذ:

- آیتی، عبدالحسین (۱۳۱۷)، تاریخ یزد، یزد: بی نا [گلبهار].
- ابوبی مهریزی، محمدرضا (۱۳۹۱)، تاریخ فرهنگی یزد در روزگار شاه‌عباس ثانی و شاه سلیمان صفوی، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار
- افشار، ایرج (۱۳۷۴)، یادگارهای یزد، ج ۲، چاپ دوم، یزد: نیکوروش و انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

- افضل‌ی، حمید (۱۳۹۱)، **اتابکان یزد**، تهران: پیام عدالت.
- پویا، عبدالعظیم (۱۳۶۸)، **زندان سکندر از نگاهی دیگر؛ پژوهشی در شناخت تاریخ باستانی یزد**، یزد: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان یزد.
- تشکری بافقی، علی‌اکبر (۱۳۷۸)، **مشروطیت در یزد**، یزد: مرکز یزدشناسی.
- _____ (۱۳۹۲)، **یزد عصر صفوی (از تأسیس سلسله تا پایان حکومت شاه عباس اول)**، یزد: اندیشمندان یزد.
- جعفری، جعفر بن محمد بن حسن (۱۳۸۴)، **تاریخ یزد**، به کوشش: ایرج افشار، چاپ سوم، تهران: علمی و فرهنگی.
- حسینی یزدی، سید رکن‌الدین محمد (۱۳۶۵)، **جامع‌الخیرات**، به کوشش محمدتقی دانش‌پژوه، تهران: فرهنگ ایران زمین، ۱۳۴۰/ ترجمه: جعفر غضبان، یزد: اداره کل حج و اوقاف و امور خیریه استان یزد.
- خاضع، اردشیر خدارحم مرزبان (۱۳۳۳)، **تاریخچه اله‌آباد رستاق**، بمبئی: بی نا.
- _____ (۱۳۶۳)، **خاطرات اردشیر خاضع**، بمبئی: کتابفروشی خاضع.
- رضوی، محمد (۱۳۸۷)، **خاطرات وکیل التولیه (میرزامحمد نواب رضوی)**، ج ۱ و ۲، به کوشش: علی‌اکبر تشکری بافقی، تهران: سخن.
- ستوده، حسینقلی (۱۳۴۷)، **تاریخ آل مظفر**، تهران: دانشگاه تهران.
- طاهری، احمد (۱۳۱۷)، **تاریخ یزد**، یزد: دبیرستان ایرانشه.
- طاهری، عبدالغفور (۱۳۷۱)، **«تاریخ یزد در تذکره جلالی»**، یزدنامه، ج ۱، به کوشش ایرج افشار، تهران: فرهنگ ایران زمین.
- قلمسیاه، اکبر (۱۳۷۹)، **یزد در سفرنامه‌ها**، یزد: گیتا.
- کاتب یزدی، احمد بن حسین بن علی، **تاریخ جدید یزد**، به کوشش: ایرج افشار، تهران: امیرکبیر، چاپ دوم، ۱۳۵۷ // یزد: اداره فرهنگ یزد، ۱۳۱۷ // ویراستار: مهدیه ساوجی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۶.
- کتبی محمود (۱۳۶۴)، **تاریخ آل مظفر**، به کوشش: عبدالحسین نوایی، تهران: امیرکبیر
- مستوفی بافقی، محمد مفید (۱۳۸۵)، **جامع مفیدی**، چاپ دوم، به کوشش: ایرج افشار، تهران: اساطیر.
- مسرت، حسین، «نشر و پژوهش استان یزد» (بخش ۱ تا ۲۱) **فرهنگ یزد**، س ۳، ش ۶ و ۷ (بهار و تابستان ۱۳۷۹) تا س ۱۶، ش ۵۲-۵۳ (پاییز و زمستان ۱۳۹۴)

- _____ (۱۳۹۸)، یزد، یادگار تاریخ، تهران: دف، ویرایش دوم، ۱۳۹۵، ج ۱، ج ۱ و ۲ // یزد، یادگار تاریخ، تهران: یزد، ج ۲.
- مظفرمقام، احمد (۱۳۹۰)، اسناد یزد در دوره مشروطیت، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- معین‌الدین بن جلال‌الدین محمد معلم یزدی (۱۳۲۶)، مواهب الهی، در تاریخ آل مظفر، ج ۱، به کوشش: سعید نفیسی، تهران: کتابخانه اقبال.
- مهدوی، اصغر و ایرج افشار (۱۳۸۰)، یزد در اسناد امین‌الضرب (سالهای ۱۳۳۰-۱۲۸۸ قمری)، تهران: طلایه، فرهنگ ایران زمین.
- میرحسینی، محمدحسن (۱۳۸۶)، آل مظفر، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- نائینی، محمدجعفر بن محمدحسین (طرب نائینی) (۱۳۵۳)، جامع جعفری، به کوشش: ایرج افشار، تهران: انجمن آثار ملی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Sources of local history of Yazd

Hossein Masarrat

Abstract:

Fortunately, Yazd province is one of the cities that preserve many books on its history, geography and social life, which are increasing in number along the time too. In this article, the city of Yazd is divided into four important historical periods in terms of resources which are described in detail. Unlike its fertile land, the historical and long-lasting land of Yazd is very rich in terms of historical resources, especially the ancient resources compared to other provinces of Iran, even the ancient land of Isfahan. As experts know, the historical sources of each country, except for independent sources such as local histories, include public sources (Iranian histories, etc.), travelogues, memoirs, documents and even historical photographs that are found in the travelogues of the second period. The volume of the book "Yazd in Travelogues", compiled by Akbar Qalamsiah, includes many printed travelogues about Yazd. However, there are other sources that need to be collected. The author divides the local independent sources into four general historical periods.

Keywords: Historical sources, local, Yazd, Safavid era.